

3. Земскова, Т. А., Казарцев, Е. В. Становление и эволюция белорусского четырехстопного ямба // Russian Literature. – V. 134. – 2022. – URL: <https://doi.org/10.1016/j.ruslit.2022.08.004>. – Дата обращения: 02.05.2023.
4. Казарцев, Е. В. Реформа стихосложения М. В. Ломоносова в контексте эволюции континентальной силлабо-тоники. – СПб.: Академия исследования культуры, 2020. — С. 139.
5. Казарцев, Е. В. Ритмика «случайных» четырехстопных ямбов в прозе поэта // Вестник Санкт-Петербургского университета. Серия 2. История. – 1998. – № 1. – С. 53–61.
6. Куляшоў, А. А. Збор твораў у пяці тамах. Т. 4: Пераклады. – Мінск: Мастацкая літаратура, 1976. – С. 7–70.
7. Купала, Я. Збор твораў. Т. 5. Паэмы. – Мінск, 1954. – С. 208–220.
8. Лермантаў, М. Дэман / пер. М. Краўцова // Змаганьне (Вільня). – 1926. – 44 с.
9. Лермантаў, М. Мцыры / пер. М. Краўцова // Змаганьне (Вільня). – 1924. – 41 с.
10. Лермантаў, М. Ю. Паэмы. — Мінск: Дзяржаўнае выдавецтва БССР, 1950. – С. 151–162.
11. Пушкін, А. Аўген Анегін (Урыўкі) / пер. Н. Арсеньневай, падрыхт. для друку Л. Юрэвіча // Запісы БІНІМ (New York – Miensk). – 2006. – № 30. – С. 274–287.
12. Пушкін, А. С. Каўказскі нявольнік / пер. М. Хведаровіча. – Мінск: ДВБ. Мастацкая літаратура, 1937.
13. Пушкін, А. С. Палтава / пер. Я. Коласа. – Мінск: ДВБ. Мастацкая літаратура, 1938. – 63 с.
14. Тарановский, К. Русские двусложные размеры. Статьи о стихе (с таблицами). – М.: Языки славянской культуры, 2010. – С. 396.

**М. В. Яромка**

Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт

УДК 821.161.3-31:82.09

## АПОВЕСЦЬ «ЗНАК БЯДЫ» Ў КАНТЭКСТЕ Вывучэння творчасці В. Быкава БЕЛАРУСКІМІ І ЗАМЕЖНЫМІ КРЫТЫКАМІ

*Ключавыя словы: Васіль Быкаў, «Знак бяды», «лейтэнанцкая проза», літаратуразнаўства, літаратурная крытыка.*

*У артыкуле прадстаўлены агляд літаратуразнаўчых і крытычных прац, прысвечаных творчасці В. Быкава ў беларускім і замежным літаратуразнаўстве. Творы В. Быкава адносяцца да плыні «лейтэнанцкай прозы» і даследуюцца пераважна ў кантэксце вивучэння адлюстравання вайны ў літаратуры. Увага да фармальных асаблівасцей твораў пісьменніка, у тым ліку аповесці «Знак бяды», уяўляецца недастатковай.*

**NOVELLA “SIGN OF MISFORTUNE”  
IN THE CONTEXT OF VASIL BYKAU STUDIES  
IN BELARUSIAN AND FOREIGN LITERARY CRITICISM**

*Key words: “lieutenant prose”, literary criticism, literary studies, «Sign of Misfortune», Vasil Bykau.*

*The article suggests an overview of works dedicated to V. Bykau in Belarusian and foreign literary studies and criticism. V. Bykau’s works are attributed as the examples of “lieutenant prose” and studied mostly within the realm of war representation in literature. Formal characteristics of V. Bykau’s works, including novella “Sign of Misfortune”, do not receive enough attention.*

В. Быкаў (1924–2003) – адзін з найвядомейшых беларускіх празаікаў XX стагоддзя, чые творы закранаюць як нацыянальныя, так і агульначалавечыя праблемы, яго творы перакладзеныя на шэраг замежных моў, у тым ліку кітайскую. Даследаваннямі творчасці В. Быкава займаліся А. Адамовіч [2], Дз. Бугаёў [4], І. Дзядкоў [7], Л. Лазараў [11], В. Локун [13], Л. Сінькова [19]. У рамках дысертацыйных даследаванняў творы пісьменніка вывучаюцца ў такіх аспектах, як жанравыя структуры [19], сюжэталогія [9], інтэртэкстуальнасць [17], трансфармацыя вобраза жанчыны [6], спецыфіка ўвасаблення вобраза салдата Другой сусветнай вайны [18]. Тым не менш, у названых дысертацыях творы В. Быкава выступаюць толькі часткай даследаванага матэрыялу ў больш шырокім літаратурным кантэксце, а не з’яўляюцца аб’ектам асобнага аналізу.

У даследаваннях беларускай літаратуры ў цэлым недастатковая ўвага надаецца фармальным характарыстыкам тэкстаў і іх сувязі са зместавым складнікам твораў. Фармальныя асаблівасці твораў В. Быкава, у тым ліку аповесці «Знак бяды», не вывучаліся, што абмяжоўвае ўспрыманне спадчыны пісьменніка і ўплывае на яго ацэнку як аўтара, у творах якога значэнне мае найперш ідэйны, але не фармальны бок тэксту. Разгляд наратыўных стратэгий у творах М. Гарэцкага (1893–1938) і К. Чорнага (1900–1944), здзейснены І. Часнок-Фаменка [20], выяўляе патэнцыял выкарыстання сучасных метадаў даследавання для пераасэнсавання класічных твораў беларускай літаратуры.

Творчасць В. Быкава вывучаецца ў кантэксце савецкай прозы, прысвечанай Другой сусветнай вайне. В. Быкаў – адзін з пісьменнікаў-франтавікоў, які стаяў ля вытокаў «лейтэнанцкай прозы» – плыні ў паваеннай савецкай літаратуры, выток якой даследчыкі бачаць у аповесці В. Някрасава (1911–1987) «У акопах Сталінграда» (1946), дзе

раскрываецца досвед непасрэднага ўдзелу ў ваенных дзеяннях. Сярод найбольш уплывовых прадстаўнікоў «лейтэнанцкай прозы», акрамя В. Быкава, называюць Ю. Бондарава (1924–2020), Р. Бакланава (1923–2009), К. Вараб’ёва (1919–1975), Ю. Ганчарова (1923–2013), Э. Казакевіча (1913–1962) і інш [12, с. 163].

«Лейтэнанцкая проза» характарызуецца наяўнасцю асаблівай жанравай мадэлі (франтавая лірычная аповесць), аўтабіяграфічнасцю, вастрынёй калізій і маральных канфліктаў, адмаўленнем ад рамантызацыі вайны, натуралістычнай паэтыкай, псіхалагізмам, лірычнай экспрэсіяй, прысутнасцю лірычных адступленняў і ўводных эпізодаў, суб’ектнай арганізацыяй мастацкага свету, калі галоўным героем і факальным персанажам найчасцей выступае малады чалавек [12, с. 162–180]. Даследчыкі адзначаюць тыпалагічную сувязь «лейтэнанцкай прозы» з творчасцю Э. М. Рэмарка (E. M. Remarque, 1898–1970) [12, с. 166] і літаратурай страчанага пакалення ўвогуле (напрыклад, творчасцю Э. Хэмінгуэя (E. Hemingway, 1899–1961)).

Творы пісьменнікаў-франтавікоў займалі істотнае месца ў тагачаснай савецкай літаратуры, што ўплывала на творчасць В. Быкава, пацверджаннем чаму служаць словы самога пісьменніка: «Здавалася, у краіне ажывела ўся літаратура наогул, другое дыханьне набывала вайсковая проза. Пасля “У акопах Сталінграду”, “Валакаламскай шашы”, дзвюх аповесцяў Эм. Казакевіча, адна зь якіх (“Двое ў стэпе”, яна ж самая лепшая) была разгромлена партыйнай крытыкай, можна было думаць, што тэма вайны вычарпана і не адновіцца. Аж аднавілася ды зазьзяла яшчэ з большым, чым раней, бляскам, галоўным чынам высілкамі маладых, аўтараў т. зв. лейтэнанцкай прозы. Сьпяраша гэта былі Юры Бондараў зь ягонымі “Батальёнамі”, затым Рыгор Бакланаў зь “Пядзьдзю”. Увогуле там былі ня Бог ведае якія адкрыцці, але была праўда і боль вайны, ад якіх савецкае грамадства амаль адвыкла. (Калі толькі і прывыкала). Недзе ў гэты час мне давалося прачытаць невялічкую кніжку Р. Бакланава “На поўдзень ад галоўнага ўдару”, якая мяне амаль аблавушыла. Рэч у тым, што аўтар падрабязна і праўдзіва апісаў там некалькі момантаў зь вядомых мне па ўласным вопыце баёў пад венгерскім горадам Секешфехерварам, дзе мяне параніла. Я быў зьдзіўлены, як простая праўда вайны рабілася высокім мастацтвам, якія, аказваецца, магчымасці нясе з сабой банальны кавалак жыцця. (Хаця вайна, канешне, не банальны кавалак...) А прачытаўшы ў “Новом мире” ягоную “Пядзь зямлі”, адклаў усё, што на той час пісаў, і з жарам сеў за “Трэцюю ракету”» [5, с. 146].

У беларускай літаратуры ў кантэксце раскрыцця ваенных падзей праз прызму асабістага досведу вылучаецца творчасць А. Карпюка (1920–1992), А. Адамовіча (1927–1994), чыю працу В. Быкаў неаднаразова згадвае ў «Доўгай дарозе дадому» (2002). Названыя рысы «лейтэнанцкай

прозы» выяўляюцца ў аповесцях В. Быкава ранняга перыяду; у пазнейшых творах пісьменнік працягвае распрацоўваць глыбокія маральныя канфлікты, абвостраныя памежнай сітуацыяй падчас вайны, засяроджваючы ўвагу на чалавеку і яго перажываннях. В. Быкаў адзначае: «Тады ўжо я ведаў, што залішняя драматызацыя ваеннага сюжэту можа ня быць, што можа ня быць і ніякага сюжэту, аб чым колісь пісаў яшчэ Чэхаў. Драматызацыя на вайне – натуральная рэч. Крыху іншая справа – за кошт чаго? Якімі сродкамі? Вядома, найперш сродкамі выяўленьня сутнасьці барацьбы двух бакоў, што ўвогуле было надта традыцыйна, калі не сказаць руцінна. Мяне ж здаўна цікавілі канфлікты іншага кшталту – унутраныя, якіх хапала і на вайне таксама» [5, с. 162].

Маральна-філасофскаму аспекту творчасці В. Быкава прысвечаная праца Е. Лявонавай, дзе творы пісьменніка суадносяцца з традыцыяй Ф. Дастаеўскага (глыбокае даследаванне духоўнага жыцця чалавека), тэмай дзіцячых пакут у сусветнай літаратуры. У артыкуле адзначаюцца агульныя рысы твораў В. Быкава і французскага экзістэнцыялізму, у першую чаргу Ж.-П. Сартра (J.-P. Sartre, 1905–1980): прытчавасць, антыноміі Бога і чалавека, жыцця і смерці, наяўнасць памежнай сітуацыі, маральнага выбару, канцэптуалізацыя герояў. З іншага боку, вылучаецца значнае разыходжанне – адыход В. Быкава ад замкнёнага мастацкага і гістарычнага хранатопу, што дае надзею на працяг і выводзіць барацьбу герояў у шырэйшы быццёвы кантэкст [14].

У працы З. Гімпелевіч «Беларускае паломніцтва Васіля Быкава» («Vasil Bykai's Belarusan Pilgrimage») постаць і творчасць В. Быкава разглядаюцца ў суаднесенні з беларускай літаратурнай традыцыяй XIX–XX стагоддзяў, аналіз твораў адбываецца праз прызму досведу аўтара. Акцэнт робіцца на нацыянальным складніку светапогляду, якіна фоне ваеннай тэмы выступае адносна менш раскрытай у крытыцы асаблівасцю прозы В. Быкава. Прастора, у якой адбываецца дзеянне твораў, бачыцца адным са спосабаў выяўлення нацыянальнага [22, с. 350]. Даследчыца вылучае як характэрныя рысы твораў В. Быкава сувязь перажыванняў персанажаў і прыроды, іх далучанасць да навакольнага свету [22, с. 354], выкарыстанне ўнутраных маналогаў як сродку раскрыцця характару, маральных якасцей герояў [22, с. 358]. Так, робячы акцэнт на поглядах В. Быкава і выводзячы нацыянальнасць яго твораў з перакананняў пісьменніка, даследчыца не абмінае ўвагай фармальныя сродкі раскрыцця нацыянальнай тэматыкі.

В. Быкаў з'яўляецца адным з найвядомейшых беларускіх пісьменнікаў у Кітаі. На кітайскую мову перакладзеныя такія творы пісьменніка, як «Жураўліны крык» (1959), «Сотнікаў» (1970), «Абеліск» (1971), «Дажыць да світання» (1972), «Воўчая зграя» (1974), «Пайсці і не вярнуцца» (1978), «Знак бяды» і інш. У кітайскай крытыцы В. Быкаў характарызуецца як беларускі і савецкі аўтар, пісьменнік-франтавік, чые

творы разглядаюцца на прадмет тэматычных і эстэтычных асаблівасцей сацыялістычнага рэалізму. Інтэрпрэтацыя тэкстаў пісьменніка адбываецца пераважна з пазіцыі марксізму (сацыяльны дэтэрмінізм, рэзкі падзел на нізкае і высокае, станоўчае і адмоўнае); для аналізу твораў В. Быкава характэрны погляд праз прызму кітайскага сацыяльна-палітычнага і культурнага становішча (сацыялістычная рэвалюцыя, калектывізацыя). Акцэнт робіцца на вывучэнні аповесцей, прысвечаных лёсу чалавека на вайне, тады як творы позняга перыяду практычна не вывучаюцца [3].

Аповесць В. Быкава «Знак бяды» была надрукаваная ў 1982-м годзе ў часопісе «Полымя», а асобнай кнігай выйшла ў 1984-м годзе. Яшчэ да выхату аповесці ў друку і неўзабаве пасля гэтага твор быў высока ацэнены шэрагам крытыкаў і літаратараў, пра што піша С. Шапран у артыкуле «На сямі вятрах» [21]. А. Адамовіч адзначае як адно з дасягненняў твора сінтэз ваеннай і сялянскай тэматыкі, бо менавіта ў гэтым бачыць шлях да разумення беларускага гістарычнага досведу [1].

І. Дзядкоў акцэнтуюе ўвагу на ролі перадгісторыі ў аповесці: «І яшчэ навіна – небывала для Быкава разраслася перадгісторыя падзей; мінулае ўпершыню займела мастацкае “раўнапраўе” з сённяшнім; менавіта мінулае надае ўсяму астатняму вельмі важны дадатковы сэнс і “генетычную” глыбіню» [8]. Крытык адзначае, што вайна ў аповесці паказаная як трагедыя, якая адбываецца дома, разбураючы звыклы для чалавека свет.

У беларускім літаратуразнаўстве аповесць «Знак бяды» спецыяльна не вывучалася, манаграфічныя даследаванні дадзенага твора В. Быкава адсутнічаюць, яго літаратуразнаўчы аналіз абмяжоўваецца асобнымі артыкуламі. З. Мельнікава і І. Патапчук, пішучы адпаведна пра тыпалогію герояў і адлюстраванне нацыянальнага характару ў аповесці, аналізуюць зместавы бок твора [15, 16]. Л. Корань ілюструе адметнасць «Знака бяды» ў супастаўленні з ранейшымі аповесцямі В. Быкава, акцэнтуючы ўвагу на псіхалагічнай глыбіні персанажаў, іх дынамічнасці ў перажыванні падзей, а таксама асаблівасці арганізацыі хранатопу, які характарызуецца экстрэнсіўнасцю часу і прасторы [10].

Створаны пазней за ваенныя аповесці В. Быкава, «Знак бяды» не адносіцца да традыцыі «лейтэнанцкай прозы»; тэма вайны становіцца ў аповесці другараднай, ператвараецца ў фон для падзей і разгорнутай рэфлексіі над мінулым і сучаснасцю; у «Знаку бяды» нацыянальная тэма гучыць больш выражана ў параўнанні з ранейшымі творамі, аднак не так акцэнтавана, як у пазнейшых тэкстах В. Быкава. Усё названае можна вылучыць як прычыны адносна слабай увагі да «Знака бяды» і выбару на карысць іншых твораў пісьменніка ў літаратуразнаўчых даследаваннях.

Творчасць В. Быкава, такім чынам, займае надзвычай важнае месца ў беларускай літаратуры і вымагае больш глыбокага разгляду ў зместавым і фармальным аспектах. Аповесці «Знак бяды» ў крытыцы надаецца недастаткова ўвагі, аповесць практычна не апынаецца ў цэнтры

адмысловых даследаванняў, што, на наш погляд, абмяжоўвае разуменне творчасці В. Быкава ў цэлым. «Знак бяды» выступае прыкладам паглыблення ваеннай тэматыкі ў бок псіхалагізму, выхаду на нацыянальныя і агульначалавечыя праблемы праз трагічны досвед, глыбокага раскрыцця экзістэнцыйнай праблематыкі праз складаную палітру фармальных сродкаў, што заслугоўвае асобнага вывучэння.

### Літаратура

1. Адамовіч, А. Из “зеленой тетради” / А. Адамовіч // Вопросы литературы. – 2001. – № 4.
2. Адамовіч, А. Здалёк і зблізку: (беларуская проза на літаратурнай планеце): [зборнік літаратурна-крытычных артыкулаў] / А. Адамовіч. – Мінск : Мастацкая літаратура, 1976. – 622 с.
3. Баравік, М. А. Творчасць Васіля Быкава ў крытыцы і літаратуразнаўстве Кітая / М. А. Баравік // Вестник МГЛУ. – МГЛУ, 2023. – № 4 (125). – С. 43–51.
4. Бугаёў, Д. Васіль Быкаў: нарыс жыцця і творчасці / Д. Бугаёў. – Мінск : Народная асвета, 1987. – 205 с.
5. Быкаў, В. Доўгая дарога дадому / В. Быкаў. – Інтэрнэт-версія, 2010. – 366 с.
6. Воюш, І. Д. Трансфармацыя вобраза жанчыны ў беларускай прозе ХХ стагоддзя: дыс. ... канд. філал. навук : 10.01.01 / І. Д. Воюш. – Мінск, 2004. – 111 л.
7. Дедков, И. Василь Быков: очерк творчества / И. Дедков. – М. : Советский писатель, 1990. – 286 с.
8. Дзядкоў, І. Неастылы попел старога пажарышча / І. Дзядкоў // ЛіМ. – 1982.
9. Кавальчук, В. М. Сюжэталогія беларускай і польскай антываеннай прозы: (А. Адамовіч, В. Быкаў, Т. Новак, Т. Бароўскі): дыс. ... канд. філал. навук : 10.01.08 / В. М. Кавальчук. – Брэст, 2014. – 160 л.
10. Корань, Л. Д. Аб некаторых асаблівасцях псіхалагізму аповесці В. Быкава «Знак бяды» / Л. Д. Корань // Веснік Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта імя У. І. Леніна. Серыя 4, Філалогія. Журналістыка. Педагогіка. Псіхалогія. – Мінск : Універсітэцкае. – 1984. – № 3. – С. 3–6.
11. Лазарев, Л. Василь Быков: очерк творчества / Л. Лазарев. – М. : Художественная литература, 1979. – 206 с.
12. Лейдерман, Н. Л. Фронтальная лирическая повесть / Н. Л. Лейдерман, М. Н. Липовецкий // Современная русская литература: 1950 — 1990-е годы; пособие для студ. высш. учеб. заведений: В 2 т. – М.: Издательский центр «Академия», 2003. – Т. 1. – С. 162–180.
13. Локун, В. І. Васіль Быкаў у кантэксце сусветнай літаратуры / В. І. Локун. – Мінск : Тэхнапрынт, 2005. – 227 с.
14. Лявонава, Е. А. «Уся ісціна не варта такой цаны...» Творчасць Васіля Быкава і Жана-Поля Сартра праз прызму традыцыі Дастаеўскага: філасофска-эстэтычныя перасячэнні / Е. А. Лявонава // Беларускае мастацтва слова ХХ ст. у еўрапейскім літаратурным кантэксце: тыпалогія, рэцэпцыя, пераклад. – Мінск : БДУ, 2014. – С. 170–184.
15. Мельнікава, З. П. Супрацьстаянне добра і зла: тыпалогія герояў аповесці В. Быкава “Знак бяды” / З. П. Мельнікава // Рэспубліканскія Купалаўскія чытанні : зборнік навуковых прац / [рэдкалегія: А. С. Садоўская (галоўны рэдактар) і інш.]. – Гродна, 2019. – С. 79–86.
16. Патапчук, І. В. Асэнсаванне беларускага народнага характару ў аповесці В. Быкава “Знак бяды”: Сцепаніда і Пятрок Багацькі / І. В. Патапчук // Нацыянальна-

культурны кампанент у літаратурнай і дыялектнай мове : зборнік навуковых артыкулаў : [матэрыялы Рэспубліканскай навукова-практычнай канферэнцыі, Брэст, 21 лютага 2020 г. / рэдкалегія: С. Ф. Бут-Гусаім, Л. В. Леванцэвіч, Т. А. Кісель]. – Брэст, 2020. – С. 181–185.

17. Радкевіч, В. І. Інтэртэкст у творах Васіля Быкава, Уладзіміра Караткевіча і Віктара Казько: тыпы і функцыянаванне: дыс. ... канд. філал. навук : 10.01.01 / В. І. Радкевіч. – Мінск., 2019. – 123 л.

18. Сіняк, Е. П. Специфика художественного воплощения образа солдата Второй мировой войны в произведениях В. Быкова, И. Шамякина, Г. Белля, Ф. Фюмана: дис. ... канд. филол. наук: 10.01.01, 10.01.03 / Е. П. Сіняк. – Мінск, 2022. – 142 л.

19. Сінькова, Л. Д. Беларуская проза XX стагоддзя: дынаміка жанравых структур: дыс. ... д-ра філал. навук: 10.01.01 / Л. Д. Сінькова. – Мн., 1996.

20. Часнок-Фаменка, І. Ч. Наратыўныя стратэгіі ў творах Максіма Гарэцкага і Кузьмы Чорнага: дыс. ... канд. філал. навук: 10.01.01 / І. Ч. Часнок-Фаменка. – Мінск : 2017. – 142 л.

21. Шапран, С. На сямі вятрах: да гісторыі стварэння і першых публікацый аповесці “Знак бяды” Васіля Быкава / С. Шапран // Роднае слова : штомесячны навуковы і метадычны часопіс / заснавальнікі: Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь, ГА “Саюз пісьменнікаў Беларусі”. – 2009. – № 6. – С. 3–9.

22. Gimpelevich, Z. Vasil Bykau's Belarusian Pilgrimage / Z. Gimpelevich // Canadian Slavonic Papers. – Vol. 42, № 3. – P. 343–362.